

Novi biblijski kodeksi.

Nikola Žuvić.

Najstariji grčki rukopisi sv. Pisma, koji su sačuvani i oti zaboravi, pisani su na pergameni. Ti su: Vatikanski B kodeks, koji je po mišljenju stručnjaka bio napisan u četvrtom stoljeću poslije Krista; Sinajitski N pod konac četvrtog; Aleksandrijski A i Ephrem rescriptus¹ C iz petog, a Beze D kodeks iz šestog stoljeća. Svi su ovi kodeksi pisani uncijalnim pismom i ujedno su glavni svjedoci u povjesti grčkog biblijskog teksta. Specijalno su za Novi Zavjet ovi rukopisi direktni svjedoci, i to najbliži samim autografima. Daleko su važniji sami po sebi, nego li ikoji dokumenat u svjetovnoj literaturi. Gdje su oni, ne trebamo drugog svjedočanstva, da utvrdimo stalnost nekog čitanja. Same varijante, i ne tajimo njihovog velikog broja, ne smetaju; one su još veća potvrda gornjeg stavka. Najteže međutim pitanje, koje do danas još nije riješeno, jest u savremenoj kritici teksta određivanje grupe — familije — rukopisa i njihov međusobni snošaj. Tako treba imati na umu poteškoće u tekstu, gdje se B razilazi od drugih, ili još više, gdje se uvriježilo prošireno čitanje D. A proteklo vrijeme između naših kodeksa i autografa vrlo je tamno. No nije tako da ne bi bilo izlaza, jer je sav tekst, sačuvan u djelima apostolskih Otaca i apologeta, koji su najbolji i najstariji svjedoci bilo autografa, koje su mnogi između njih i vidjeli, bilo ovih vjernih prijepisa.² Tamno doba, koje prethodi prijepise velikih pergamentskih kodeksa, podraživalo je, a i danas još podražuje, fantaziju liberalnih i nevjernih kritičara. Ali Božja Providnost bdije nad svojim naukom. I ovo tamno doba teksta osvijetlit će nam najnovije otkriće:

I. GRČKI BIBLIJSKI BEATTY-PAPYRI.

Mnogo se pisalo o tom otkriću godine 1931. Pojedinačni su se glasovi, više nestručnjaka osobito u dnevnim listovima, čuli i slijedeće god. 1932. Bilo je i protivuriječja. Burno je bio pozdravljen od svih iskrenih istraživaoca Sir Fridrik Kenyon, poznati paleograf i izdavač, umirovljeni direktor British Museuma u Londonu, kad je u kratkoj bilješci u londonskom »Timesu« od 19. stu-

¹ Ovaj se kodeks zato zove Ephrem rescriptus, jer je sav jedan palimpsest na djelima sv. Efrema, diakona iz Edese u Siriji.

² Protestantske su zajednice odbacile Tradiciju kao vrelo objave. Ali kontradikcije nijesu tim eliminirali. Tobož iz naučne svrhe baš protestanti najviše pretražuju stanje teksta kod spomenutih svjedoka. Ne znači li stvarno konzultiranje Tradicije u ovom poslu, a da još uvijek abhoriraju od riječi same. U tu svrhu su izdavanj: Texte und Untersuchungen i Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum.

denoga 1931. javio, da se u Egiptu našlo mnogo kršćanskih papira, navlastito biblijskih. Ovi nadmašuju, veli Kenyon, starošću sve dosad poznate rukopise a vrijednošću sve radove i zaključivanja prošlog vijeka. Kenyon obećaje, da će udovoljiti želji i očekivanju mnogih i publicirati sadržaj.

Dr. Schmidt iz Berlina javlja se još prije⁴ nego li je publicirana ona Kenyonova vijest i pripovijeda, kako je putovao u proljeću god. 1930. u naučnom poslu na istok. Zaustavio se u Kairu, gdje se baš tada mnogo govorilo o nedavno nađenim papirima i sam je kasnije vidio u rukama prodavaoca još nekoliko listova ispisanih papyrosa. Bojao se, da će ih razgrabiti bogati kupci i raznesti po čitavom svijetu. Na svoju veliku radost, saznao je kasnije, da je većinu tih listova (190 na broju) kupio za sebe Chester Beatty, privatni sakupljač.⁵ Izdanje papira je Beatty povjerio već prije spomenutom Kenyonu i Dru Bellu, a papire će urediti otprije poznati mu konservator papiroasa Dr. Ibscher iz Berlina.

Jer se ovaj nalazak odnosi samo na odlomke iz sv. Pisma, daje se zaključivati, da ima još i drugih papira, koji su po mišljenju samoga Kenyona stvarno već pronađeni. Ali sakrili su ih sami iznašaoci u nakani da drugom zgodom dođu do veće svote novca. Ako pak nijesu pronađeni, zaključuje, znak je, da nije svestrano ispitano mjesto nalaza.

Ako bi ovaj nalaz polazio iz koje kršćanske crkve ili samostana, začudno je, što se nije našlo nikakvih ostataka pergamene; bez pergamenskih je naime kodeksa u opće teže zamišljati biblioteku, pa i kod ranijih kršćana. Izgleda, veli Schmidt, da su ovi kodeksi bili već prije manjkavi i kao takvi sakriveni u zemlju ili pod crkvu, jer osjećaj prema sv. knjigama nije dozvoljavao, da se unište, premda već nijesu za upotrebljavanje podesni.⁶ Na to

³ Kenyon Leo mladi sekretar britanskog muzeja izdaje u Londonu god. 1891: *Constitutions of Athenes*, a već kao direktor: *The Paleography of greck Papyri*, Oxford 1899. Ovo mu je djelo proneslo ime na daleko, i već pred 35 godina on je nastupio kao potpuno izgrađen paleograf. Osobito važno životno djelo mu je: *Handbook of the Textual Criticism of the New Testament*, London 1912.

⁴ *Die neuesten Bibelfunde aus Aegypten u. Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft* XXX (1931) str. 285—293.

⁵ Beatty je rođen u Americi, ali osjećajem je Englez. U Engleskoj većinom i živi. On je marljiv sakupljač starih rukopisa, i vele razni izvještaji o njegovoj zbirci, da ima preko dvadeset važnih rukopisa iz srednjeg vijeka; ti su različitog sadržaja. Osim toga posjeduje i više biblijskih rukopisa, različitog pisma i jezika i različitog materijala, pa koptski papyros, manihejski spis. O čemu referiraju mnogi, koji se bave i najnovijim papirima.

⁶ Jednako misle mnogi, da se je dogodilo s nalazom Schlachtera u Kenizi kod Kaira, gdje se je pronašlo mnogo dragocjenih spisa židovske literature u opće, napose mnogo vjerske.

zaključuje: »Ein literarisches Zeugnis für die Uebertragung des Textes von schadhaft gewordenen Büchern (Rohlen?) auf Papyrus, die in der Bibliothek von Cäsarea lagerten, auf Pergament liefert uns Hieronymus im Brief an Marcella ep. 34, 1 (C S E L 54, 250 f.), dem zufolge die Bischöfe Akakios (338—365) und Euzoios (376—379) dafür Sorge getragen haben.«⁷

Nije mala poteškoća, koja još uvijek traje, kad se pita, gdje je zapravo mjesto, gdje su se ovi Beattyjevi kodeksi našli. Otkrivači dobro razumiju novčanu vrijednost, kojom kulturni svijet procjenjuje njihov nalaz. Zato šute o mjestu nalaza. Ako govore što o tom uznemirivani upitima zanimanika s naučne strane, pokazuju krivo. Oni se boje, da se ne bi otkrio trag, te bi im koji to preuzeo ili rekvirirala državna vlast. Sam kupac Beatty nije se zanimao za to. On je bogat i strastven sakupljač starih rukopisa napose rijetkih i bila mu je glavna briga, da pošto poto dođe do tog novog literarnog blaga. A drugi su vjerovali kontradiktornim izvještajima prodavača. Ipak prema izjavama prijašnjih posjednika ovih papira zaključuju stručnjaci, da je isključeno svako mjesto u gornjem Egiptu. Najviše se međutim spominjalo mjesto Fajum. Ako ne u samom mjestu, najvjerojatnije je, da je ovaj dragocjeni nalaz bio sakriven barem u okolici Fajum-a. Pripovijeda Dr. Schmidt,⁸ kako ga je pratio u Egiptu jedan od bivših posjednika papira. Schmidt je imao s pratiocem raznih zgoda, dobro je pazio na nj i propitkivao ga, ne bi li što potanje saznao; a ovaj mu je nenadano više puta dao kakav znak rukom ili štogod izgovorio kroz zube. Uputio se berlinski orijentalista na jug od Kaira do željezničke stanice Bûseh (ova se nalazi između znanih Wasta i Benisuêi, oko 150 km južno od Kaira). Odatle okrene prema istoku na obalu Nila. Zatim pređe preko Nila, na desnu mu stranu, i dođe u područje 'Atâlme. Iz ovog kraja vodi jedan put do samostana sv. Antuna pustinjaka (a malo južnije stoji samostan sv. Pavla prvopustinjaka). Na istočnoj obali nilskog pritoka Atfih leži Aphroditopolis, rodni grad sv. Antuna. Ovdje su bile crkve i samostani, kulturni centri u najranije kršćansko doba, gdje su se već u prvim vijekovima prepisivale i čuvale sv. knjige. Iza kako bi se papyri izderali od čestog upotrebljavanja, prepisivali su ih na pergamene.

Iza ovog vremena, navlastito iza one vijesti u »Timesu«, donose o tom izvještaje svi listovi, mnogi još uvijek s velikom rezervom, bojeći se prevare. P. Aug. Merk⁹ veseli se i čeka sa žudnjom najavljeno izdanje, kako je obećao Kenyon. Onda još nije bio svršio svoj *N o v u m T e s t a m e n t u m*, pa je želio nalaz upotrebiti u svoj grčki aparat, jer je dobro shvatio izdavača, kad je naglasio osobitu važnost nadenih kodeksa za kritiku teksta uopće, napose Novog Zavjeta, osobitim pak obzirom na aleksandrijsku

⁷ Nav. dj. Z N W. str. 292.

⁸ Isto str. 293.

⁹ *Biblica* 13 (1913), str. 118—120.

egipatsku recenziju.¹⁰ Isto tako izvješćuje i P. Lagrange s kratkom bilješkom svoje čitaocce prema vijesti u Timesu.¹¹

Vrijedno je još spomenuti, da se — iza vijesti i opisa u Timesu javio Bonner, profesor na sveučilištu u Michiganu i objavio¹² da je njihovo sveučilište još prije Beattyja našlo na trgu na prodaju nekoliko listova i naravno kupilo ih. Tako se tamo čuvaju dva lista knjige Henoha na grčkom jeziku s pogl. C, 1—CI, 7; CIII, 14—CVI, 7. Nalaze se poviše tamo i četiri lista grčkog kršćanskog teksta nepoznatog auktora i osim toga osam manjih odlomaka iz Deuteronomija i to: gl. XI, XXVIII—XXXII.

2. TISKANO IZDANJE.

Očekivanja nijesu bila uzalud. Kenyon već izdaje! Izišla su dva sveska^{12a} u velikom quart-formatu pod naslovom: *The Chester Beatty Biblical Papyri: Description and Text of Twelve Manuscripts on Papyri of the Greek Bible. Fasciculus I: General introduction* 18 str. with 12 plates, London by Emery Walker 1933. Fasc. II: *The Gospels and Acts, Text* 1433. XX—52 str. Kenyon je još prije izvijestio o svemu u posebnoj knjižici s naslovom: *Books and readers in ancient Greece and Rome*, Oxford, at the Clarendon press, 1933, VII—136, jer se pobojavao prigovora, što o tako važnim stvarima izvješćuje u dnevnim novinama.

Izdanje prvih dvaju svezaka slavni Beattyjevih papira razveselilo je mnoge i zadalo mnogima novi posao. Nijesu ovi papiri važni samo za biblicistu-teologa, od ne male su važnosti oni i za historičara, arheologa, paleografa, a i za filozofa. I promatraju se sa svih tih gledišta. Bez sumnje, da je ovo izdanje od najvećeg interesa za biblicistu-teologa, jer je glavno u svakoj knjizi njezin sadržaj, a taj je ovdje sv. Pismo.

GENERAL INTRODUCTION

je naslov I. svesku. Iza kako spominje Kenyon, da ima zajednički pregled svih papira, one, koje je kupio Beatty i one Michiganskog sveučilišta prema izjavi prof. Bonnera, donosi odmah zatim¹³ ka-

¹⁰ Već je upotrebio izdanje Beatty-papira za evanđelja i dj. Apost. i označuje s P45, kako ih je označio izdavač Kenyon. V. *Novum Testamentum*, Roma 1933, str. 20* i str. 31* i 32*.

¹¹ *Revue Biblique* 41 (1932), str. 453—454.

¹² *Biblical Papyri at the University of Michigan* u smotri *Harv. Theol. Review* 25 (1932), str. 205—206.

^{12a} Tijekom štampanja izišao je i treći svezak. O njemu dodajem kratki referat na koncu ovog rada pod br. 6. s naslovom: *Ostale knjige Novog Zavjeta*.

¹³ Fasc. I, str. 6 i sl.

talog zbirke i to za spise Novog Zavjeta pod br. I—III, a one Staroga Zavjeta pod br. IV—XI, a br. XII za apokrifne fragmente Henoha i jednu kršćansku homiliju.

a) Novi Zavjet.

Broj I. Evangelja i Djela Apostolska.

Matej: XX, 24—32; XXI, 13—19; XXV, 41—XXVI, 3.6—10. 19—33.

Marko: IV, 36—40; V, 15—26.38—VI, 3.15—25.36—50; VII, 3—15.25—VIII, 1.10—26. 34—IX, 9. 18—31; XI, 27—XII, 1.5—8. 13—19. 24—28.

Luka: VI, 31—41. 45—VII, 7; IX, 26—41. 45—X, 1. 6—22. 26—XI, 1. 6—25. 28—46. 50—XII, 12. 18—37. 42—XIII, 1. 6—24. 29—XIV, 10. 17—33.

Ivan: X, 7—25. 30—XI, 10. 18—36. 42—57.

Dj. Apost.: IV, 27—36; V, 10—21. 30—39; VI, 7—VII, 2. 10—21. 32—41. 52—VIII, 1. 14—25. 34—IX, 6. 16—27. 35—X, 2. 10—23. 31—41; XI, 2—14. 24; XII, 5. 13—22; XIII, 6—16. 25—36. 46—XIV, 3. 15—23; XV, 2—7. 19—27. 38—XVI, 4. 15—21. 32—40; XVII, 9—17.

Gornji je tekst sadržan na trideset listova; svi su više manje manjkavi. Iz sv. Mateja i Marka donose mnogi listovi samo po koju riječ. Čitav rukopis, koji je obuhvatao sve gornje knjige, morao je zapremati oko 220 stranica, 110 listova. Doba postanka računa se po svojoj prilici prva polovica trećeg stoljeća.

Broj II. Poslanica sv. Pavla.

Rimljanima: V, 17—VI, 14; VIII, 15—35; IX, 22—XI, 33.

Filipljanima: IV, 14—23.

Kološanima: I, 1—III, 11; IV, 16—18.

1. Solunjanima I, 1. 9—10; II, 1—3; V, 5—9. 23—28.

Ima deset vrlo manjkavih listova. Kenyon cijeni, da potječu iz trećeg stoljeća.

Broj III. Otkrivenje sv. Ivana: IX, 10—XVII, 2.

I ovaj kodeks ima deset manjkavih listova. Ipak je tekst sam sačuvan lijepo u slijedu, to jest manjkaju listovi sprijeda i otraga, a sačuvani tekst nije taknut. Vrijeme postanka ovog kodeksa određuju pod konac trećeg stoljeća.

b) Stari Zavjet.

Broj IV. Geneza IX, 1—XIV, 13; XVII, 7—XLII, 2. Ima četrdeset i četiri lista s dosta velikim manjcima. Označeni tekst XVII, 7—XLII, 2. nije sav sačuvan, nego su mnogi djelovi istrgani i radi paleografskih razloga postavljeni u kodeks Br. V., o čemu niže. Stavija se u početak četvrtog stoljeća.

Broj V. Geneza: XXIV, 13—XXV, 21; XXXI, 50—XXXV, 16; XXXIX, 4—19; XLI, 9—XLVI, 33. Sačuvana su dvadeset i dva lista s manjcima. Polazi iz konca trećeg stoljeća.

Broj VI. Numeri i Deuteronomij.

Numeri: V, 12—VIII, 19; XIII, 4—6. 17—18; XXII, 11—38; XXV, 18 do kraja.

Deuteronomij: I, 20—VII, 19; odlomci iz pogl. IX—XII, XVIII, XIX, XXVIII—XXXIV. Neki dijelovi iz knjige Brojeva gl. XXIX i XXX spadaju sada ovoj zbirci, a inače su bili vlast Michiganskog sveučilišta. U Michiganu je ostalo, prema članku Bonnera, osam odlomaka iz Deuteronomija gl. XI, XXVII—XXXII.

Sačuvanih je trideset i tri lista sa dobro očuvanim tekstom na njima. Zatim dvadeset i dva manja lista (rubovi fale) i više malih ostataka. Ovo je najstariji rukopis, u opće što postoji. Postavlja ju ga u prvu polovicu drugog stoljeća.

Broj VII. Izaija VIII, 18—IX, 2; XI, 5—7. 10—12. 15—XII, 1. 5—XIII, 2. 6—9. 12—14. 18—20; XIV, 2—4. 23—26. 29—XV, 1. 3—5. 8—XVI, 4. 7—9. 12—XVII, 1; XVIII, 1—3. 6—XIX, 1. 5—6. 11—13; XLII, 1—2. 6—7; XLIII, 1—2. 6—8. 10—13. 17—20. 25—XLIV, 1. 5—7. 11—12. 15—16. 19—21. 23—24. 28; XLV, 4—5. 10—11. 17; LV, 1. 6—7. 9—12; LVI, 1—3. 6—7. 11—LVII, 2. 17—20; LVIII, 2—4; LIX, 1—3. 7—9. 12—14. 17—20; LX, 2—5. 9—10. 14—16. 19—22.

Dvadeset i sedam listova je sačuvano s prazninama. Ima još nekoliko malih ostataka. U privatnim rukama su dva lista s istog kodeksa i na njima dobro sačuvani tekst: XVII, 5—7. 9—12; LIV, 14—17; LV, 3—6. Vjerojatno, da potječe iz prve polovice trećeg stoljeća.

Broj VIII. Jeremija IV, 30—V, 1. 9—13. Jedan list i taj manjkav. Napisan je bio kodeks, kojemu je pripadao ovaj list koncem drugog ili početkom trećeg stoljeća.

Broj IX. Ezekijel i Ester.

Ezekijel: XI, 25—XVII, 21.

Ester: II, 20—VIII, 6.

Svaka od ovih knjiga pripada drugom pisaru. Ima dobro osakaćenih u svemu šestnaest listova. Ipak, što je rečeno za Br. III. Otkrivenje sv. Ivana, vrijedi i za ovaj kodeks, sačuvani tekst slijedi. Manjkav je sprijeda i straga. Rukopis potječe iz druge polovice trećeg stoljeća.

Broj X. Danijel III, 72—VI, 18; VII, 1—VIII, 27. Trinajst manjkavih listova. Potječe iz konca trećeg stoljeća.

Broj XI. Ekleziastik XXXVI, 28—XXXVII, 22; XLVI, 6—11. 16—XLVII, 2. Jedan list i jedan komad, ostatak drugoga lista. Polazi iz četvrtog stoljeća.

c). Ne-nadahnuti spisi.

Broj XII. Henoh XCVII—CVII. Jedna kršćanska homilija. Osam listova i dva odlomka nalaze se u Beatty-jevoj zbirci, a šest listova na sveučilištu u Michiganu. Rukopis potječe iz četvrtog ili petog stoljeća.

3. OBLIK LISTOVA.

Iza kako je sir Fridrik Kenyon nanizao ovaj točni popis teksta, koji se nalazi na nadenim listovima, govori zatim na više stranica o bibliografskom značenju samih rukopisa. To je od velike važnosti za povijest knjige u opće, napose Biblije. Svi su listovi ostatak kodeksa, a ne svežnja מִגְדָּל, kako bi čovjek na prvi mah zamišljao i kako je uobičajeno bilo i u prvo kršćansko doba. Takvih nam je primjeraka vrlo malo sačuvanih, kao na pr. odlomak evanđelja sv. Ivana iz trećeg stoljeća, a sačuvan je samo jedan list.¹⁴ S ovim imaju Beattyjevi papiri zajedničko samo to, što ovi kao i onaj list imaju oblik kodeksa. Pojedini listovi nijesu združeni u quartijone ili quintijone; oni su pojedinačni i bili su združeni zajedničkim koricama, kako to znamo za većinu najstarijih kodeksa. U ovo rano doba susretamo samo zavoje (moghila(h)). Do pred kratko vrijeme bilo je uopće nepoznato, da su kršćani upotrebljavali oblik kodeksa za svoje spise sve tamo do IV. stoljeća (Sv. Jeronim i drugi koncem IV. i početkom V. stoljeća upotrebljavaju još dosta svežnje). Zato je svijet ostao zapanjenim nad opetovano potvrđenim vijestima, da su kršćani upotrebljavali oblik kodeksa za sv. Pismo i to već u II. stoljeću, možda i u doba smrti sv. Ivana ili malo kasnije. Važno je i stoga, što se u jedan kodeks mogao ispisati sadržaj iz mnogih zavoja. Važno je u pogledu lakoće i raširenosti sv. Pisma u kršćanskim općinama; nada sve je to otkriće samog oblika važno u povjesti teksta kao i povjesti kanona. Tako su mogla biti u jednom kodeksu sva četiri evanđelja ili sve poslanice sv. Pavla ili možda i čitavi Novi Zavjet, kako to imamo i danas. Moghila(h) je mogla imati najviše samo po jedno evanđelje. Onaj, koji je nosio iz Korinta poslanicu Rimljanima, imao je dosta posla i umorio se noseći zavoj, na komu je bilo ispisanih ne baš kratkih 16 poglavlja. Tako je već Tactian možda imao u jednom svesku svoj Diatesseron. Sv. Irenej govori pod konac II. stoljeća¹⁵ o evanđeljima kao o jednici — o jednom. Mogao je imati sv. biskup pred očima sva četiri evanđelja združena u jednom kodeksu.¹⁶ Na kraju I. sveska dao je Kenyon, i radi kontrole i da zadovolji znatizelji mnogih literata, 12 prekrasnih tabla, fototipski fac-simile.

¹⁴ Oxyrhynchus; Papyri II, 208.

¹⁵ Contra Haereses, III, XI, 8—9.

¹⁶ Fascie. I. str. 13.

4. VRIJEME POSTANKA.

Gore izloženo zaključivanje vrijedi istom onda, ako prihvaćamo date, kad su Beattyjevi rukopisi ispisani, kako ih je utvrdio sam izdavač Kenyon. Istina je— on nema nikakvog vanjskog dokaza, na koji bi se mogao oslanjati u svojim tvrdnjama. Samo pismo promatrano jedino s paleografske strane je manje pomagalo u određivanju datuma postanka, nego li su to drugi dokumenti, kojima se potvrđuje i ona strana. Ali ako nema drugih pomagala, upotrebi se samo pismo. Kenyon je poznat kao prvoklasni stručnjak u paleografiji, pa ipak ističe poteškoće. Jednako i drugi učenjaci. Tako veli na ovo Wilchen: »Wie schwierig und unsicher das ist, wissen wir alle, zumal wenn es sich wie hier (mit einer Ausnahme) um Unzialhss. handelt.«¹⁷ Izdavač obećaje, da će također svjetovati u toj stvari svoje kolege i druge vještake. Zato odmah i navodi tuđa stručna mnijenja, koji su ispitivali papire i neovisno o Kenyonu određivali date. Tako Dr Bell i Dr. Schubart. Rezultati su im isti kao i Kenyonovi. Dr Hunt u bila je poslana jedna fotografija. I on datira naše knjige u III. stoljeće, samo se razlikuje od prvih, što se određuje za drugu, a ne za prvu polovicu III. stolj., kao oni.¹⁸ I već spomenuti urednik Wilchen slaže se u glavnom s Kenyonom u određivanju data, ali ipak izjavljuje: »Ja, die Unzialschrift könnte ich mir schon im II. Jahrh. vorstellen, doch weist die kursive Zeile mit der Stichenzählung vielleicht doch schon auf das II. Jahrh. hin, aber mit einem Ansatz »um 200« wäre wohl auch diese vereinbar. Jedenfalls macht mir Taf. II. (to su poslanice sv. Pavla) einen älteren Eindruck als Taf. I. (Evangelja zajedno s Dječinom apostolskim)«. ¹⁹ Wilchen se u opće određuje za nešto ranije doba nego li Kenyon.

Beattyjeva zbirka biblijskih papira prenosi nas daleko u ranu predaju teksta sv. Pisma, mnogo ranije, nego li do sada ijedan poznati biblijski rukopis.²⁰ Ove također ne zapostavljamo niti odbacujemo, jer nam oni i nadalje ostaju vezom u čitavom tom povjersnom lancu biblijskog teksta. Za IX. tablu, to su odlomci iz knjiga Ezekijela i Estere, na Kenyonovu izjavu »mit probably of the latter part of the third century« veli Wilchen, da je Kenyon »die beiden

¹⁷ The Chester Beatty biblical Papyri u stručnoj smotri Archiv für Papyrusforschung, Leipzig, 11 (1933), str. 112.

¹⁸ Gospels and Acts, str. X.

¹⁹ Nav. dj. str. 113.

²⁰ Dobschütz opisuje sve novozavjetne rukopise, koji su sačuvani: Zur Liste der N. Tlichen Handschriften. Izlazi u nastavcima u već navedenom Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft; svez. 23 (1924) str. 248—264; sv. 25 (1926), str. 296—306; sv. 27 (1928), str. 216—222. O ovim najnovijim papirima pod istim naslovom piše u sv. 32 (1933), str. 185—206.

Händen zu jung gemacht hat²¹ i drži, da već spadaju u II. stoljeće. Brani Kenyona želeći mu sačuvati visoki ugled, koji općenito uživa, pa veli, da izdavač voli datirati malo kasnije, ali zato povoljnije za samu stvar. Jer smatra mnogo shodnijim, da se iza novih dokaza pomakne datum prema većoj starosti negoli obratno. Ovo je ujedno dokaz opreznosti i teškoće u određivanju doba postanka, ako nema drugih dokaza osim samog pisma — paleografije. Najstariji komad je svakako prelijepi rukopis Deuteronomija, koji Kenyon i s njim ostali vještaci postavljaju u Hadrijanovo doba, u prvu polovicu II. stoljeća. Tu dakle imamo trideset i tri lista iz jednog kodeksa (Numeri i Deuteronomij) iz ranog drugoga stoljeća. Zatim drugi jedan kodeks (geneza) s četrdeset listova, Evanđelja s trideset, još jedan kodeks Geneze s dvadeset i dva lista, Izaija s dvadeset i sedam, Ezekijel i Estera sa šestnajst listova. Vrela su to od početka četvrtog stoljeća po Kristu — oko godine 300. — pak sižu do početka drugog stoljeća — do iza godine 100 — u neposredni doticaj s autografima Novog Zavjeta. Ovo je otkriće veliki dobitak za kritiku teksta, valjda najveći iza onoga u godini 1907., kad je pronađena velika biblijska zbirka Freer na pergameni.

5. EVANĐELJA I DJELA APOSTOLSKA.

Pred nama je drugi svezak Kenyonova izdanja Beattyjeve zbirke. Obuhvata manjkavi tekst (kako je sprijeda točno-navedeno) iz četirih kanonskih Evanđelja i Djela Apostola. Ali prije nego li reknem koju riječ o samom tekstu, spomenut ću još, kako u općem uvodu svemu tekstu govori izdavač:²² »Prva i najvažnija stvar je, da ustvrdim, da nađeni papiri u svemu potvrđuju katolički kanonski tekst.²³ Nema tako velikih varijanti ni u Starom ni u Novom Zavjetu; nema ni velikih ispuštanja, a još manje dodataka. Varijante, koliko ih ima, ne odnose se ni na jednom mjestu na činjenice, koje se tamo opisuju, niti na nauku; te varijante se ponajviše tiču poredaja riječi ili što su riječi iskrivljene, zamijenjena ili ispuštena pojedina slova. Za samu nauku nije to baš prevažno, a vrijedi mnogo u kritici teksta. Najbitnije je svakako to, da je ovo najstariji svjedok cjelovitosti naših tekstova. Ovako sam izdavač.²⁴

²¹ Nav. dj. isto str. 113.

²² General introduction, fasc. I. S. 15.

²³ Ova zbirka nije dijelila sv. knjige na kanonske i nekanonske knjige, proto- i dentero- kanonske ili kako bi ove protestanti nazvali apokrifima. Ni malo ne smatra fragment Henoha-grčkog među tom zbirkom, kad znamo, da je ta knjiga bila jako raširena, pače i interpolirana na mnogo mjesta i od samih kršćana. Zadnje je znak, da je ipak nijesu smatrali nadahnutom knjigom, jer se u ove nijesu usudili dirati.

²⁴ P. Merk piše u već nav. *Biblica* 13 (1932), str. 119. kako je od velike važnosti i zaslužuje posebnu pažnju kodeks Danijela (Broj X), koji je sačuvan u 13 listova, a potječe (kao gore iz početka III. stoljeća.

Izdavač, to sam očituje, računao je, da će najbolje zadovoljiti većini svojih čitatelja i onih, koji se zanimaju, kad počme s izdajanjem Novog Zavjeta. I u ovom svesku daje prvih pet historijskih knjiga, kako su i pripadale jednom kodeksu. To je stalno. Dokazuje to isto pismo, brojenje listova i stranica, koje se nastavlja kad počinje druga knjiga. Prvi ovaj kodeks imao je oko 110 listova, 220 stranica. Veličina listova oko 25×20 cm. Tekst stoji u jednom stupcu na stranici, a stupac ima po 39 crta. Red se Evandjelja naravno iz ovako razasutih listova sa stalnošću ne može odrediti. Ipak je jedan znak, po kojem se može ustvrditi, da je Ev. sv. Marka stajalo ispred Djela apostolskih. Red Evandjelja u zbirci Freer kao i kod Bezinog kodeksa i većine starolatinskih rukopisa je: Matej, Ivan, Luka, Marko. Da je ovaj red, nazvan zapadnim, stajao i u Beattyjevoj zbirci, zaključuje se, što u ovom drugom Kenyonovom fascikulu nalazimo jedan znak, valjda radi javnog upotrebljavanja. Nalazi se samo kod sv. Marka i Djela Apostolskih. Na kraju naime riječi, većinom rečenice, stoji nad zadnjim slovom, koje prethodi točku, znak jedan, kao neki naglasak. Inače u svoj ovoj zbirci nema nigdje traga kakvom naglasku ili spiritusu osim spomenutog u ovim dvjema knjigama, koje su, vjerojatno, stajale jedna uz drugu.

Slova ovih grčkih rukopisa nijesu velika. Ne izgleda, da je pisar imao kaligrafijske pretenzije, ali mu rukopis teče; vidi se, izvježban pisar.²⁵ Čudno je, da već ovdje upotrebljava kratice za nomina sacra, kako je to nama poznato po kasnijoj metodi, kao na pr. *K̄ς* za *Κέριος*.²⁶ Što međutim ne može pokolebati vjerom u starost rukopisa, nego će metoda sama pomaknuti svoje date i za koje stoljeće možda na unatrag, što znači: na više. Tako su do pred nedavno stručnjaci latinsku kraticu *d̄ n̄ s* postavljali do V. i VI. stoljeća; a *d̄ n̄ s* od VII. stoljeća dalje. Međutim klaramontanski kodeks ima izmienično obje kratice, a stavljaju ga u VI. stoljeće, Palatinus kodeks(e) ima isključivo *d̄ n̄ s*, a polazi iz V. stoljeća. Jedna je međutim tu kratica dosada u opće nepoznata, kako zapaža sam izdavač na istom mjestu: *πς*, a označuje *πατρός*. Dobschütz posebno zanima ova kratica. On sumnja, da li se ista nalazi i u jednom grčkom odlomku poslanice sv. Pavla iz šestog stoljeća, kako to čita izdavač tog odlomka, Alban Dold.²⁷

Malo prije sv. Jeronima je Crkva bila prihvatila Teodocijev prijevod Danijelove knjige mjesto onog Sedamdesetorice. Sad u ovom kodeksu nalazimo ponovno novog svjedoka aleksandrijskog prijevoda, kakav se nalazi u kodeksu Chigi — sada u Vatikanu od godine 1928. A i oblik je ovog kodeksa malo neobičan: 36×13 cm.

²⁵ F a s c. II., str. IX.

²⁶ Isp. Kenyon, *Aegyptus* 13, 1, str. 5 i sl.

²⁷ *Narv. Z.N.W.* 32 (1933) str. 191.

U općem je pregledu bilo već rečeno, da ovaj kodeks spada u početak trećeg stoljeća. Najvrijednije je odmah spomenuti, da je Kenyon sam sastavio sav kritički tumač. Izdavač naglasuje, a i sam promatrač odmah zapazi u aparatu ispod teksta, da ovaj kodeks spada u vrstu (family) starih uncijala: $\aleph$ A B C D W; nadovezuju se kasniji uncijali L (iz osmog stoljeća u Bibl. nation. u Parizu 62) i Θ (Koridet, isto iz osmog stolj.) glavni svjedok cezarijskog teksta uz minuskule I (Lake) i 13 (Ferrar — grupe). Naravno, da se ne primjećuju različita čitanja kao upliv prijevoda i sv. Otaca, jer je mnogo stariji od njih. Izdavač primjećuje, da kritički aparat još nije potpuno gotov. On ga ipak izdaje ne želeći kasniti, jer vjeruje, da mnogi nestrpljivo čekaju. Sir Kenyon je miran i blag čovjek, ne boji se prigovora, niti ga ovi srde, pače mila mu je svaka primjedba. On i kod ovog računa, da će biti mnogo bolje, dade li prilike, da i drugi rade na kritičkom aparatu, zato moraju pred sobom imati sam tekst. Opominje, neka čitaoci budu previdni i nek čitaju pomniji aparat, jer ga daje dosta na brzu ruku. Malo animozan stav zauzima prema tekstu kodeksa D; u opće ga isključuje²⁸ i nigdje ne donosi njegovih čitanja.

Textus receptus ne igra u kritici više nikakve uloge; napustili su ga i ekstremisti. U glavnom uzimaju B, s ostalim kodeksima iste grupe, kao temelj u postavljanju ili rekonstruiranju teksta. Stajalište na isključivo jednom tekstu jednog rukopisa kao na pr. Westcott i Hort (neutralni) i Hetzenauer i Bodin (isključivo B) ne vole, pa ni jednostrani kritičari. Dvojezičnog D su mnogi isključivali smatrajući ga kodeksom slabog teksta, pod uplivom tuđih čitanja; sada međutim dobiva sve više i više pristaša. Premda se sve više po nekima očituje heterogenost svjedoka tako zv. »*apadnog*« teksta, drugi pak u ovom pomiješanom materijalu nazivaju novi tip teksta, zvanog »cezarijski«.²⁹ Osobito na tom rade Kirsopp Lake i kanonik Streeter. Izdavač sam, sir Frederick Kenyon, veli da Markov tekst pokazuje veze s cezarijskim.³⁰ Ovo će biti sjajan napredak k riješenju teškog pitanja o genezi cezarijskog teksta. Sanders više vjeruje, da će studij ispraviti mišljenje i da će biti manji odnos prema cezarijskom tekstu, a veći prema pred—cezarijskom, što po njegovu mišljenju i nije drugo nego jedna od recenzija zapadnog teksta,³¹ koja od ovog malo varira. Pokreće se po sebi pitanje, koji od tih tekstova imaju Beattyjevi papiri.

Kenyon unaprijed upozoruje, da se njegove riječi i izjave, koje daje zgodimice, ne smiju smatrati konačnim rezultatom.

²⁸ Fasc. II., str. 1.

²⁹ Bogoslovska Smotra 20 (1932), str. 7 sl.

³⁰ P. Merk je to prihvatio i odlučno se izriče za egipatsku recenziju: »Sane... textus hic caesariensis est aegyptiacus«. Nav. Biblica str. 115.

³¹ Haw. Theological Review XXVI (1933) str. 97.

Odlomak Evanđelja sv. Mateja nije podesan za ovaj studij, jer je preslab. Ali ima razlika kod sv. Marka, koji pokazuje veliku srodnost s grupom cezarijskog teksta, koji nalazi svog najvećeg saveznika u W; iza njega dolaze drugi pretstavnici istog teksta, tako Θ, I i 13.

Izgleda, da u čitavom kodeksu pisac nije slijedio samo jedan tekst. U nekim većim odlomcima nalazimo zastupnike više tekstova. Tako odlomci iz Evanđelja sv. Luke nalaze sebi najbliže među zastupnicima »neutralnog« teksta. D je od Lukina Evanđelja daleko; a još su dalje zastupnici cezarijskog A, W, Θ, i familije I i 13. Kenyon u ostalom još nije stalan, je li u opće bio kakav utjecaj cezarijskog teksta na tekst sv. Luke.³²

U Evanđelju sv. Ivana je po prilici jednako zastupan tekst cezarijski iz Θ kao i onaj NB. Inače je kod Ivana u glavnom neutralni tekst; ima gdje i zapadnih čitanja, ali u mnogo manjoj mjeri nego li neutralnog.

Ovaj je rukopis (papyrus) označen s P45.

Evo u skrižaljci, kako se ovi odlomci triju zadnjih Evanđelja slažu navedenim kodeksima:

Sláže se s	N	Marko	24 puta;	Luka	85 puta;	Ivan	31 put
	A	7		24		9	
	B	28		100		29	
	C	15		34		7	
	D	28		79		32	
	L	24		92		22	
	W	59		28		24	
	Θ	36		39		26	
	I	32		53		21	
	13	35		38		10	

Djela Apostolska imaju potpuno svoj tekst; neovisan je o Evanđeljima. Ovdje su združeno zastupani stari uncijali NABC i po njima nastaje novi (uzorak) tekst (a). Ovaj novi tekst razlikuje se od onog kod D i starih latinskih (a i grčkih, jer je grčki ovima bio bazom). U aparatu k Dj. Ap. navodi izdavač i H, L, P i S kao dosta stare preteče ovog teksta. Ne nalazimo nijedne veće varijante, po kojoj bi se Dj. Ap. mogla postaviti uz D, dok se druge male varijante od D još više udaljuju, a približuju drugim uncijalima.³³ Ali ima u ovoj knjizi i lijepi broj manjih varijanti, kojih nema u NABC, a nalaze se samo u kodeksu D.

Na kraju spominjem, da izdavač Kenyon bilježi ovih pet novih čitanja u Evanđelju sv. Luke:

IX, 50.	ου γαρ εστιν καθυμων ουδε υπερ υμων	
ος	ουκ	υπερ υμων εστιν NBCDW
"	"	ημων " ημων " Jam 1, 13, Str.
ου	"	υμων ος γαρ . . . υμων εστιν KX, 33.

³² F a s c. II., str. XVI.

³³ Isto str. XVIII.

XI, 15. *ελαλησαν οχυροι λεγοντες*] ειπον (-παν Β)

XI, 42. *ανηθου*] *ανηθου και το πηγανον* fam. 13, *πηγανον ονα*
cfr. Mat. XXII, 23.

XII, 4. *πινηθητε*] *φοβηθητε ονα*

XIII, 32. *ποιουμαι*] *αποτελω* NBL, *αποτελουμαι* D, *επιτελω* AWΘ,
προβατον D.

Drugi istraživaoci donose više novih čitanja, koja su vlastita Beattyjevim papirima. P. Lagrange bilježi čitavu vrstu ovih³⁴, a drugi broje i dodatke, ispuštanja i ispravke.

6. OSTALE KNJIGE NOVOG ZAVJETA.

Kad sam završio ovaj prikaz, saznao sam, da je ovih dana publiciran sav ostali nadeni dio, koji se odnosi na Novi Zavjet. U katalogu, koji je izdavač dao u General introduction, dolaze ove pod br. II i III. Novo izašli svezak dobio sam u ruke samo za kratko vrijeme, da ga mogu prelistati. To je kodeks sv. Pavla i Otkrivenja sv. Ivana.³⁵ Svezak je vanjskog oblika i tehnike kao i dva prva. Unutarnji je dio metodički obrađen kao fasc. II., naime: Introduction (description) XIII i 35 stranica teksta.

Od Pavlovih su poslanica, kako je sprijeda rečeno i prema vijesti u Timesu i u General introduction, ovdje odlomci iz četiri poslanice, i to: Rimljanima, Filipljanima, Kološanima i I. Solunjanima. Opisu ovih fragmenta, njihovu sadržaju pismu, kraticama: Nomina sacra, datumu postanka i karakteru samog teksta posvećuje izdavač od I.—X. strane. Ne unosi nikakvog novog elementa, koji ne bi bio spomenuo u općem dijelu prvog sveska.

Vrlo je zanimiva opaska samoga Kenyona, kad govori o redu tih poslanica,³⁶ koji je kao i u našem kanonu abstrahirajući od praznina, koje su ovdje velike radi gubitka čitavih poslanica. Govoreći o praznini iza poslanice Rimljanima³⁷ zaključuje, da su u ovom kodeksu bile sve poslanice sv. Pavla; sve, ne isključuje nijedne. I poslanica Židovima bila je u ovom kodeksu. Prema broju linija i prema broju listova zaključuje, da je ona stajala pred poslanicom Filipljanima. Naime, iza poslanice Rimljanima stajale su dvije Korinćanima, Galaćanima i Efežanima. Iza ove Efežanima je bilo mjesto poslanici Židovima. Oprovruga već unaprijed mogućnost, da bi se kombiniralo s tri pastirske poslanice Timoteju i Titu. One tri zajedno zapremaju ispisane oko stotinu redaka manje, nego sama poslanica k Židovima. Ne možemo zamišljati, da je ovih stotinu praznih redaka bilo ispunjeno fragmentima iz ostalih čitavih poslanica, koje su inače sačuvane, kad su sve imale svoje mjesto. Postavivši

³⁴ Revue biblique 43 (1934) str. 1 sl.

³⁵ The Chester Beatty biblical Papyri, Fasciculus III, Pauline Epistles and Revelation, London 1934.

³⁶ Fasc. III., str. VI.

³⁷ Isto, str. VIII.

dakle na svaki list papira po jednu kolonu teksta, koja sastoji iz 39 crta ostatak poslanice Rimljanima, obadvije Korinćanima, posl. Galaćanima i Efežanima, ostaje prostor, na kojem točno može stajati poslanica Židovima, a da iza toga ne ostaje nikakvih praznina. Druge poslanice ne dolaze u obzir, jer imaju već svoje mjesto: Filipljanima, Kološanima, 1. Solunjanima, kojoj je uvijek slijedila druga. Na koncu svega dolaze poslanice upravljene pojedinim osobama: dvije Timoteju, Titu i Filemonu. Postavivši, na koncu velim, u rečenu prazninu posl. Židovima, nastavlja se točno broj linija s lijeve strane teksta. Divan dokaz i autentičnosti i kanoniciteta!

Analogno je s poslanicom Židovima u Vatikanskom kodeksu, gdje je imala stajati pred poslanicom Efežanima, gdje se nalazi praznina (*lacuna*). Ovu mogu ispuniti točno i jedino retci posl. Židovima. Providnost Božja bdije nad naukom sv. Crkve!

Kratice daje u shemi,⁹⁸ ali one nijesu druge, nego li one, koje prikazuje u općem uvodu u I. svesku. Datumi su također oni isti.

Otkrivenju sv. Ivana posvećuje pod istim podnaslovima od XI.—XIII. stranice. Kod samog teksta lijepo se ističe sačuvani veliki odlomak posl. Rimljanima. Čitavih 9 stranica. No najljepši komad Novog Zavjeta najbolje sačuvan jest Otkrivenja sv. Ivana od 17—35. str. velikog četvrt formata. I ovim je tekstovima dodan kritički aparat ispod linije, ali vrlo lagan, nimalo zapleten kao na pr. ovaj u Evandeljima u II. svesku. Tekst je ovog Pavlova kodeksa i Otkrivenja vrlo dobro sačuvan, u prispodobi s evandeoskim tekstom mnogo, mnogo bolje. Možda je to znad manjeg upotrebljavanja.

Za ljetopis Hrvatske Bogoslovske Akademije.

I. — † Dr. Rudolf Vimer, kanonik zagrebački. (21. III. 1863.—28. X. 1933.) S pokojnim je kanonikom Vimerom naučna biblička struka kod nas izgubila vrijednog i sposobnog pretstavnika. Već god. 1894. postao je dr. V. docentom za pomoćne biblijske znanosti na našem fakultetu i kao takav je predavao sirski, kaldejski i arapski jezik. Slijedeće je godine boravio u Palestini na studiju i proučavanju. God. 1896. postaje izvanrednim, a god. 1899. redovnim sveučilišnim profesorom za Novi zavjet. Predavao je na fakultetu ne samo do svog imenovanja zagrebačkim kanonikom (1911.), nego i slijedeće akademske godine. God. 1900/1901. bio je rektorom sveučilišta.

Odmah od osnutka »Bogoslovske Smotre« javlja se kao saradnik među ostalima i dr. V. Štampane su ove njegove radnje:

Godište II. (1911.): Istočni običaji i sv. pismo, I. Podneblje str. 1 i sl., II. Pastiri str. 127. i sl., 2) Malta ili Mlet? str. 217—235 i 313—334.

⁹⁸ Isto, str. IX.